

sok — amelyek még Ady életében íródtak — dokumentálják, hogy Babits azonnal felismerte költőtársa nagyságát. Ady halála után pedig épp ő volt, aki szorgalmazta az életmű mielőbbi hiánytalan egybegyűjtését és minden alkalmat megragadott, hogy értékelje, értelmezze és védelmezze annak költői nagyságát, munkásságát és személyét. Ha kellett, a hivatalos irodalompolitika nagyjaival is szembeszállt megvédeni Adyt.

A dokumentumgyűjteményben tanulmányok, beszédek, előadások, cikkek, vitacikkek, kritikák, nyilatkozatok, levelek, naplójegyzetek és versek szerepelnek. A szerkesztő felvette a kötetbe — a teljes egészükben Ady-nak szentelt írások mellett — kira-

gadott szemelvények formájában más című és tárgyú Babits-művekből az Adyra utaló szakaszokat és sorokat, s ezek részletlegére a szögletes zárójelbe foglalt hármas pont hívja fel a figyelmet.

Gál István — az egyes írások alatt közölt lelőhelyek alapján — a legnagyobb forrásértékű anyagra alapozta a kötet dokumentumainak szövegét, legtöbb esetben eredeti kézirat-szövegre — az Országos Széchenyi Könyvtár Kézirattárának Babits-hagyatékára támaszkodott.

A kötet értékét és jelentőségét emelik a fényképek, Székely Aladár már ismert, Adyról és Babitsról készült felvételei és a részben még kiadatlan versek kézírathasonmásai.

VIRÁG GÁBOR

EGY NAGY SZENVEDÉLY TŰZPRÓBÁJA

ROBOTOS IMRE: *Az igazi Csinszka.*
Magvető, Budapest, 1975.

Amikor először elolvastam Robotos Imre „dokumentumriportját”, be kell vallanom, elragadtatással fogadtam könyvét. Felvetett, újraidőszerűsített bennem egy régi dilemmát, mely mind ez ideig jelen volt; időnként, ha Adyról volt szó, ha róla vagy verseit olvastam, ott kísértett a megoldatlan problémák kétségeinek erejével.

Hosszú volt utam Ady verseinek megértéséig. Középsiskolás koromban a priori elvettem költészetét. Nagy része volt ebben az akkori irodalomtáncosítási módszernek, melynek következtében irodalmi ismereteim megrekedtek valahol Jókai és Mikszáth egyikű világában, és annak, hogy a valóság szépségét csak a romantikus ábrázolásmód keretein belül tudtam elfogadni. A felnőtté válás lassú folyamata azután megérlelte bennem azt, hogy nemcsak észrevettem egy másik valóság létezését, melynek semmi kö-

ze sem volt addigi elképzeléseimhez, de képes voltam megérteni azt, elfogadni s azon belül a szépség fogalmát új tartalmakkal bővíteni.

Ekkor fedeztem fel Ady költészetét is. Megszerettem. Mind a mai napig életem számtalan buktatóiban segítségemre van, ha kell, megvigasztal, mindig újabb forrása tud lenni lankadó energiámnak, megtanít elfogadni a valóságot olyanak, amilyen, az öröm szépségei mellett a fájdalom, a szenvedés és szenvedély, az egyedül maradás érzésének szépségével is megajándékoz időnként.

Ady költészetéhez való közeledésemkor, megértésének folyamatában az egyik zavaró körülmény számomra az irodalomtörténet által prezentált Ady—Csinszka viszony volt. Hiányosnak, valószerűtlennek hatott a róluk alkotott kép. A Lédával lezárult időszak dramatikusság, emberéletet főle-

mészto, fölmorzsoló, idegeket marcangoló nyugtalanságát egy idill váltotta fel, mely elképzelhető ugyan egy viszonylagos békebeli világban, de már kevésbé vannak reális alapjai az 1913-at követő években, különösen egy olyan ember esetében, mint amilyen Ady volt, kinek szeizmográfyszerű érzékenysége az őt körülvevő világ eseményeit illetően már eleve kizárja annak lehetőségét, hogy élete utolsó éveiben megnyugvásról, megbékélésről, révbe jutásról beszélhessünk, még akkor is, ha történetesen Csinszka — Bölöni György szavaival élve — „tündérkisasszony és Bandi Argilus királyfi”. (B. Gy.: *Az igazi Ady*, 322.) Márpedig mindketten belső ellentmondásokkal, felfokozott neurasténiával telítettek, s ha mindennapi cselekedeteik gyakran a hétköznapi sívár szűrkeségét, vagy éppenséggel kíméletlen kegyetlenségét juttatják is eszünkbe, az igényesebb élet utáni vágy mindkettőjükben ott parázslott, ott viaskodott az őket körülvevő dehumanizált világ és saját földi esendőségük nagy, emberi csatájában. Nemcsak rajtuk múltott, hogy ebben az összecsapásban alulmaradtak. E nagy belső vívódásnak, a valóság és vágy szüntelen, vég nélküli tusakodásának lehetünk tanúi akkor, amikor egymás mellé helyezték a Robotos Imre által közölt Ady- és Boncza Berta-dokumentumokat és „az elégia őszi melegéből, borongós barna árnyalataiból, a meghatottság szívhangjából” született Csinszka-verseket. (Féja Géza: *Az igazi Csinszka?* Tiszatáj, 1975. október. 47.) Az ellentmondások ellenére is hinnünk kell ösztinőségükben. Hogy Ady késői költészetében a Csinszkával vívott egyéni küzdelem nincs jelen olyan formában, mint ahogyan az a Léda-versek egyik jellemzője, arra vall, hogy a feje tetejére állított, elembertelenedett világgal, a betegséggel és a közeli halállal vívott küzdelem közepette Csinszka mégis a menedéket jelentette. Ha Ady, az ember ezt gyakran meg is cáfolja magánleveleiben, magánkijelentéseiben, költészetében annál inkább elismeri, vállalja a Csinszka nyújtotta ott-hont nézeteltéréseik ellenére is. Eről nem tudomást venni, ezzel nem szembenézni: gyávaság.

Pedig a Robotos Imre könyvének első részében idézettek is azt példázák, hogy az irodalomtörténet objektív ítélete az Ady—Csinszka házasságot illetően megrekedt valahoz az esz-

ményítésben, „döntően a Csinszka-versekből vezetik le ezt a sok ellentmondással átszőtt életanyagot” (R. I. 13.), míg Ady életének Csinszka előtti korszakát boncolgatva, ízre szedve az irodalomtörténetírás egy valóságosabb, tárgyilagossabb, elfogulatlanabb szemléletet érvényesít helyesen az élettények és életmű egységes hozzáállású elbírálásában. A lelkesedés, mellyel Robotos Imre könyvét fogadtam az első elolvasás után, tehát abból származott, hogy az idézett dokumentumok nyomán végre egy valószínűbb, objektívebb képet kaphattam Adyról és Csinszkáról, hús-vér embekeként állottak előttem, kiválóságikkal és hibáikkal egyetemben. A Csinszka-versek számomra így már az egész Ady-életmű szerves részeivé váltak, nem pedig Ady világától valamilyen különálló, távolálló, eleszményesített, ellegendásított „mesevilágból” szólnak hozzám. Arról van szó, hogy a Csinszka előtti korszakot tárgyalva az irodalomtörténetírás számtalan esetben hangsúlyozza, sokrétűen igyekszik megmagyarázni, megindokolni (mintha mentegétné! s vajon mi jogon?) Ady életének emberi gyengeségeit, melyeket költői voltának nagyszerűségével kompenzál, s ugyanakkor életének legválságosabb szakaszában (a háború, az elembertelenedés élménye, betegségének elhatalmasodása, a közeli halál érzetének jelenléte) ez az egységes hozzáállás az élettényeket és az életművet illetően elmarad, leegyszerűsödik, elsikkad. A Csinszka-versek „költői remeklései” (R. I. 13.) az által válnak számomra a költői nagyság egyszeri, megismételhetetlen bizonyosságtételeivé, hogy Ady képes volt a maga életének „elszörnyűsítésé” (Vészi Margit hoz írt levele) ellenére is, a Csinszkához írt költeményekben önmaga élete fölé emelkedni, ily módon köszönye meg azt, hogy a húszesztendő Boncza Berta minden emberi gyengesége mellett, „ha nem is bírt annyit adni, vagy nem tudta annyira vállalni, mint egykor Léda”, életének ebben a megrázó, legválságosabb szakaszában mégis kitartott mellette. (Féja Géza idézett írása, 47.)

Habár a bevezetőben Robotos Imre által idézettek sem hangsúlyozzák egyértelműen az Ady—Csinszka viszony idilli voltát (kivéve Révész Bélát, Szerb Antalt, Vészi Józsefet), s hogy a költő halálától elmúlt hatvan esztendő alatt napfényre került dokumentumok lehetővé tették a tárgyilagossabb elbí-

rálást, az irodalmi köztudatban elhalmasodott megítésvetítő interpretálás helyesbítése, kijavítása nem történt meg. Ezzel adósa az irodalomtörténet-írás Adynak, s ezt az adósságot mielőbb törleszteni kellene. Talán ez a Robotos Imre által közzétett „dokumentumriport” kiindulópontja lehetne egy ilyen szükségszerű véleménymódosításnak, s ezt bizonyítják is a könyv nyomán megjelent írások, habár ezek arra is figyelmeztetnek, hogy ez a módosítás nem lesz könnyű feladat, mert mintha nem volna meg az az erő, amely szükséges azért, hogy az eddigi legendák, illúziók helyett a valóságot fogadjuk el, szembenézzünk vele. Az ellentmondást, amellyel az eddigi irodalomtörténetírás viszonyul Ady életének első szakaszához és a Csinszka-val kezdődő korszakhoz, végső ideje kiküszöbölni, feloldani, mert csak így válhat az irodalomtörténetírás az Ady-életmű méltó tolmácsolójává. Ha Ady Endre képes volt életének legellentmondásosabb, legválságosabb, legreménytelenebb időszakában (márpedig ezt bizonyítják a Csinszka-versek is) emberi gyengeségeire költészetével rácafolni, hűnek maradnia egész addigi életművéhez, akkor az irodalomtörténetírásnak, bármilyen szándék vezette is azokat, kötelessége megválni eddigi tévedéseitől.

Ady élete utolsó szakaszának pontos ismerete s a tényekhez való tárgyilagos viszonyulás, azt hiszem, semmiben sem eredményezne elmarasztalóbb véleményt Adyról (végső soron mégiscsak Ady kell hogy álljon vizsgálódásainak középpontjában), az emberről és költőről, sőt egy olyan nagyság képe rajzolódhat ki előttünk, kinek emberi bizonytalanságában, esendőségében, fellángolásaiban és meg hasonlásaiban egy teljes értékű emberi élet és költői életmű szárnyal fel utólrhetetlen magasságokig. Ki ne szeretné őt követni?

Lényeges-e, hogy milyen volt akár Léda, akár Csinszka? Féja Géza megfelelt erre a kérdésre, idézzük hát őt, mert úgy véljük, hogy e kérdésben ez a helyes viszonyulás: „Léda és Csinszka nem voltak szentek, de úgy vélem, többek: asszonyemberek. A szent alkata parancsára boldogan vállalja a szenvedést, az embernek szüntelen küzdenie kell saját életvágyával, midőn másokért áldozza magát. Léda és Csinszka egyaránt vállalták egy nagy szenvedély tűzpróbáját, különben

emberek voltak, mint mindannyian. Vállalásuk azonban rendkívüli lényekké avatta őket, és tiltakozom, hogy éppen ezt a rendkívüliséget tagadjuk meg tőlük.” (Féja Géza idézett írása, 49.)

S most térjünk vissza Robotos Imre könyvéhez. Ha vannak, akik azt olvasásuk ki a sorok mögül, hogy a szerző „Csinszka minden mondatából vádat próbál kovácsolni”, ám legyen! (Féja Géza idézett írása, 46.) A vád legyen is erős, okozzon fájdalmat, ha kell, legyen, ha negatív előjellel is, méltó, talán kissé nyers ellenfele az eddigi illúzióknak, legendáknak, hamis nézeteknek, mert talán ily módon megszülethetik végre a két véglét összecsapásának eredményeként az igazság: Ady teljes értékű életműve végre teljes értékű méltatást kap. E célnak kell alárendelni minden további kutatást.

Számomra Robotos könyve nem volt vádirat Csinszka, még kevésbé Ady ellen. Egy új Csinszka-t ismertem meg a nyomán. Az eddig öntudatlanul bennem élt ellenszenv irányában megszünt, mert emberi formát kapott, és mert megerősítette bennem azt a hitet, hogy Ady, az ember mindvégig hű maradt önmagához, de Ady, a költő messzemenően túltett önmagán, és számomra ez a döntő. Mindkettőjüket mint embereket elfogadom és szeretem olyanoknak, amilyenek voltak, ahogyan éltek egy elembertelenedett világban: nem szerethettek és nem gyűlölhettek másként, mint ahogyan tették. De mindvégig bennük maradt egy szebb világ, egy szebb élet utáni vágy, és ez testet öltött a költőnek minden leírt sorában, Csinszkanak pedig abban a magatartásában, ahogyan tévedése felismerésekor is megmaradt Ady mellett. Hogy Ady halála után mi volt, az életmű szempontjából lényegtelen. A lényeg az, hogy a szüntelen megpróbáltatások, „az élet elszörnyősítése” sem volt képes megtörni, lealázní, megtépázni, „elszörnyősíteni” magát az életművet, mellyel a költő megajándékozott bennünket. Ez a tény pedig megköveteli tőlünk, főleg pedig irodalomtörténetírásunktól, hogy őszintebben közeledjünk mindahoz, ami Ady Endre életével kapcsolatos, vizsgáljuk, bíráljuk felül eddigi viszonyulásunkat, módosítsuk tévedéseinket. Azt hiszem, a mások által felrótt hibák ellenére is, Robotos Imre könyve ezzel a céllal készült.

KÁICH KATALIN